

Anna Woroniecka

Białoruś, Ukraina i Rosja w polskiej dyplomacji kulturalnej : wybrane zagadnienia

---

Wschodnioznawstwo 5, 121-135

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna Woroniecka

Białoruś, Ukraina i Rosja w polskiej dyplomacji kulturalnej. Wybrane zagadnienia

Wprowadzenie

Wykorzystywanie szeroko pojętej kultury do promocji zagranicznej państw, a przede wszystkim znajdowania poparcia realizowanych przez nie celów politycznych nie jest zjawiskiem nowym w polityce zagranicznej¹. Prezentacja własnych osiągnięć kulturalnych, nauczanie języka, nawiązywanie współpracy naukowej służy realizacji aktywnych stosunków kulturalnych czy naukowych między państwami, ale jednocześnie przyczynia się do kształtowania pozytywnego wizerunku państwa oraz jego obywateli. Ten aspekt współczesnych stosunków międzynarodowych widoczny jest także w realizowanej przez Polskę polityce zagranicznej i to w płaszczyźnie stosunków dwustronnych, jak również na poziomie stosunków wielostronnych, np. Unii Europejskiej².

Celem artykułu jest wskazanie podmiotów prowadzących działania w sferze polskiej dyplomacji kulturalnej na terytorium Ukrainy oraz Białorusi i Rosji. Przedstawienie zakresu ich działalności, statusu, a przede wszystkim podjęcie próby zidentyfikowania celu polskiej dyplomacji kulturalnej w wymienionych państwach.

Pojęcia i definicje

Dla dalszych rozważań istotne jest zdefiniowanie użytego w tytule artykułu pojęcia dyplomacji kulturalnej. W literaturze amerykańskiej traktującej o stosunkach międzynarodowych to pojęcie funkcjonuje od wielu dekad. Warto w tym miejscu

¹ *Cultural Diplomacy. The linchpin of public diplomacy. Report of the Advisory Committee on Cultural Diplomacy. U.S. Department of State, Washington 2005 [wrzesień], s. 1-4.*

² Ł. Leszczenko, *Polska i Ukraina w organizacjach międzynarodowych. Możliwości współpracy kulturalnej*, [w:] *Ze studiów polsko-ukraińskich*, M. Wolański, Ł. Leszczenko (red.), Wrocław 2008, s. 321.

wskazać ujęcia dyplomacji kulturalnej prezentowane w amerykańskiej i brytyjskiej literaturze. Według podejścia prezentowanego przez Milтона Cummingsa dyplomację kulturalną można zdefiniować jako wymianę idei, informacji, sztuki i innych aspektów kultury pomiędzy narodami w celu wzmocnienia wzajemnego zrozumienia³. Zdaniem Brytyjczyka Marka Leonarda dyplomacja kulturalna pozostaje składową dyplomacji publicznej. Jej celem jest przekazywanie informacji i kreowanie pozytywnego wizerunku, ale także budowanie długotrwałych relacji, które tworzą dobry, sprzyjający klimat dla polityki rządu⁴. W tym ujęciu dyplomacja kulturalna, będąc jednym z trzech wymiarów dyplomacji publicznej, jest długotrwałym rozwijaniem międzypaństwowych relacji poprzez stypendia, wymiany naukowe i stosunki kulturalne⁵.

Na gruncie polskiej nauki oraz praktyki pojęcie dyplomacji kulturalnej funkcjonuje od ponad dekady. Warto jednak podkreślić jego niejednolite rozumienie. Część z polskich autorów ujmuje dyplomację kulturalną jako dwustronne stosunki kulturalne pomiędzy państwami albo politykę kulturalną państwa⁶, która stanowi część polityki zagranicznej. Podobnie w dokumentach MSZ z końca lat 90. można przeczytać, że dyplomacja kulturalna to promocja państwa polskiego przez kulturę i naukę za pośrednictwem placówek zagranicznych⁷. Obecnie w dokumentach ministerialnych widoczne jest umiejscowienie dyplomacji kulturalnej w ramach szerszej kategorii dyplomacji publicznej – rozumianej jako forma komunikowania pomiędzy społeczeństwami⁸.

Najistotniejszą cechą współczesnej dyplomacji kulturalnej oraz dyplomacji publicznej pozostaje wskazanie jej podmiotów. W odróżnieniu od tradycyjnie pojmowanej dyplomacji, adresatami dyplomacji kulturalnej pozostaje szeroko rozumiana publiczność zagraniczna, a zatem obywatele, środowiska opiniotwórcze, media oraz podmioty pozarządowe⁹. Zdaniem Jana Melissena, podstawowa różnica między tradycyjną dyplomacją a dyplomacją publiczną jest jasna – pierwsza odnosi się do relacji między przedstawicielami państw lub innych podmiotów międzynarodowych, a druga kierowana jest do ogółu społeczeństw za granicą, a nawet bardziej specyficznych niepaństwowych grup, organizacji i osób¹⁰. Z punk-

³ M. Cummings Jr., *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey*, Washington 2003, s. 1.

⁴ M. Leonard, C. Stead, C. Smewing, *Public Diplomacy*, London 2002, s. 7-11.

⁵ Ibidem.

⁶ Pełną prezentację pojęć dyplomacji kulturalnej przedstawiła M. Ryniejska-Kiełdanowicz, *Culture Diplomacy as a Form of International Communication*, <http://www.instituteforpr.org> (18 IX 2011).

⁷ B. Ociepka, *Dyplomacja publiczna jako forma komunikowania międzynarodowego*, [w:] *Dyplomacja publiczna*, B. Ociepka (red.), Wrocław 2008, s. 11.

⁸ *Dyplomacja publiczna 2010. MSZ Departament Dyplomacji Publicznej i Kulturalnej*, s. 6.

⁹ B. Ociepka, *op.cit.*, s. 11-12.

¹⁰ J. Melissen, *Wielding Soft Power: The New public diplomacy*, Clingendael 2005, s. 4.

tu widzenia podjętej problematyki to wskazanie ma istotne znaczenie, bowiem w wielu przypadkach adresatem działań polskich podmiotów będzie właśnie tak rozumiana szeroko ukraińska, rosyjska oraz białoruska publiczność.

Podmioty polskiej dyplomacji kulturalnej

Wskazanie podmiotów odpowiedzialnych za prowadzenie działań w sferze dyplomacji kulturalnej może napotykać na pewne trudności. Choć zdaniem większości autorów nie pozostawia wątpliwości, że w pierwszej kolejności należałoby wymienić rządy państw oraz wchodzące w ich skład poszczególne resorty¹¹. W przypadku Polski będziemy tu mówić przede wszystkim o Radzie Ministrów oraz trzech ministerstwach: Spraw Zagranicznych, Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Dotyczy to także agend czy jednostek podporządkowanych poszczególnym resortom np. Instytutu Adama Mickiewicza, a także innych podmiotów podległych MKiDN: Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej, Instytutu Teatralnego, Narodowego Instytutu Audiowizualnego, jak również wszelkich placówek zagranicznych: ambasad, konsulatów, wreszcie Instytutów Polskich, podporządkowanych MSZ. Nie sposób pominąć innych państwowych podmiotów: głowy państwa, Senatu RP, w działalności których można wskazać także te, mieszczące się w ramach dyplomacji kulturalnej. Przyjmując, że podmiotami dyplomacji kulturalnej są także podmioty pozarządowe, należałoby wymienić polskie fundacje czy stowarzyszenia prowadzące działalność kulturalną bądź naukową, Kościoły i związki wyznaniowe, szkoły wyższe, instytucje kulturalne itp.

Na użytek niniejszego artykułu zaprezentowane zostaną, zdając sobie sprawę z szerokiego zakresu funkcjonowania pozostałych podmiotów, działania polskich placówek zagranicznych działających w formie Instytutów Polskich na terytorium Ukrainy, Federacji Rosyjskiej i Białorusi.

Status Instytutów Polskich

Dla przedstawienia obrazu działalności placówek działających w formie Instytutów Polskich w wybranych państwach przyjmujących warto scharakteryzować ich status. W świetle przepisów regulaminu organizacyjnego MSZ¹², zgodnie z paragrafem 78, instytuty polskie realizują cele polityki zagranicznej narzędziami właściwymi dyplomacji publicznej. Dalej, instytuty działają na rzecz kształtowania pozytywnego wizerunku Polski w państwie przyjmującym oraz zapewniają obecność

¹¹ M. Cummings Jr., *op.cit.*, s. 14; B. Ociepka, *op.cit.*, s. 12.

¹² „Dziennik Urzędowy MSZ” 2011, nr 1, poz. 1.

polskiej kultury w najważniejszych ośrodkach i środowiskach opiniotwórczych tego państwa. Upowszechniają wiedzę o Polsce współczesnej, jej historii, kulturze i życiu społecznym oraz jej potencjale naukowym i oświatowym. Ich zadaniem jest także inicjowanie i działanie na rzecz utrzymywania trwałych kontaktów pomiędzy polskimi i zagranicznymi partnerami, działającymi w sferze międzynarodowej wymiany kulturalnej. Zobowiązane są także do udzielania wsparcia miejscowym środowiskom naukowo-badawczym, zajmującym się problematyką polską. Jako ostatnie wymienione zostało zadanie promocji języka polskiego¹³. Z przedstawionego katalogu zadań Instytutów Polskich wynika, iż w założeniu mają one spełniać rolę popularyzatorów polskiej kultury w państwie przyjmującym. Działania te nakierowane są na rozpowszechnienie wiedzy o Polsce wśród obywateli państwa przyjmującego, z naciskiem na środowiska opiniotwórcze oraz na kształtowanie i umacnianie pozytywnego wizerunku Polski. Jednocześnie w swojej działalności instytuty powinny uwzględniać realizowane przez Polskę priorytety polskiej polityki zagranicznej¹⁴.

Obecnie Polska posiada 21 Instytutów Polskich na świecie, przede wszystkim w stolicach państw europejskich, dwie spośród placówek znajdują się na innych kontynentach: w Tel Aviwie oraz Nowym Jorku. W fazie organizacyjnej od kilku miesięcy pozostaje Instytut z siedzibą w New Delhi, Polska przygotowuje się także do otwarcia nowych placówek w Pekinie oraz Tokio. Z przedstawionego katalogu zadań Instytutów Polskich wynika, iż w założeniu mają one spełniać rolę popularyzatorów polskiej kultury w państwie przyjmującym. Działania te nakierowane są na rozpowszechnienie wiedzy o Polsce wśród obywateli państwa przyjmującego, z naciskiem na środowiska opiniotwórcze oraz na kształtowanie i umacnianie pozytywnego wizerunku Polski¹⁵.

Instytuty Polskie we wskazanych powyżej trzech państwach funkcjonują: w Republice Białoruś w Mińsku, na Ukrainie w Kijowie, w Federacji Rosyjskiej w Moskwie i Sankt Petersburgu. Najwcześniej spośród nich został powołany Instytut Polski w Moskwie. Podstawą dla utworzenia tego ośrodka stały się zapisy umowy z 1988 r. o utworzeniu i działalności Ośrodka Informacji i Kultury Polskiej w Związku Radzieckim, stanowiącej usankcjonowanie nierównorzędnego statusu obu stron. Bowiem 5 lat wcześniej Polska i Związek Radziecki podpisały porozumienie w sprawie otwarcia filii Domu Radzieckiej Nauki i Kultury w Gdańsku i Katowicach¹⁶. Tym samym stronie radzieckiej przyznano prawo do utworzenia

¹³ Ibidem; §77 Regulaminu Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

¹⁴ *Odpowiedź sekretarza stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych – z upoważnienia ministra – na interpelację nr 9511 w sprawie działalności polskich instytutów kultury w Europie i w świecie*, <http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/3B8CD0C5> (10 XI 2011).

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Zawarte w formie wymiany not. <http://www.traktaty.msz.gov.pl/fd.aspx?f=P0000010915.pdf> (28 X 2011).

trzech placówek o charakterze kulturalno-naukowym, podczas gdy Polsce zagwarantowano prawo do powołania wyłącznie jednej placówki z siedzibą w Moskwie. Konsekwencją tej dysproporcji jest złożona sytuacja prawna drugiego po Moskwie ośrodka w Federacji Rosyjskiej, z siedzibą w Sankt Petersburgu. Długoletni brak zgody strony rosyjskiej na powołanie drugiego Instytutu Polskiego spowodował, że formalnie w płaszczyźnie prawa międzynarodowego-dwustronnego placówka stanowi wydział kulturalny Konsulatu Generalnego RP w Sankt Petersburgu. W świetle polskich rozwiązań, placówka w Sankt Petersburgu działa jako ośrodek polskiej dyplomacji publicznej i kulturalnej, wypełniający zadania wynikające z regulaminu MSZ, w formach tym aktem przewidzianych.

Instytut Polski w Mińsku został utworzony w 1994 r. W przypadku stosunków polsko-białoruskich podstawą prawną funkcjonowania placówki są postanowienia umowy o współpracy w dziedzinie kultury, oświaty i nauki zawartej w 1995 r.¹⁷ W zapisach tego porozumienia, w art. 16 strony wskazały, że w ramach ustawodawstwa wewnętrznego utworzą instytucje kulturalne: Centrum Kulturalne Białorusi w RP oraz Instytut Polski w Republice Białoruś. Status tych jednostek miał być uregulowany odrębnym porozumieniem. Jednak do dziś tego typu porozumienia nie udało nam się przyjąć. Podobnie kształtowany jest status placówki w Kijowie, na podstawie polsko-ukraińskiego porozumienia o współpracy w dziedzinie kultury. Także tutaj, pomimo zapisów, nie podjęto w bilateralnych stosunkach umowy regulującej szczegółowo status instytutów kultury. A dla utworzonego w roku 2000 Instytutu Polskiego w Kijowie podstawą są zapisy o współpracy w dziedzinie kultury podpisanej w 1997 r. umowie o współpracy w dziedzinie kultury, nauki i oświaty¹⁸.

Adresaci polskiej dyplomacji kulturalnej na Wschodzie

Zgodnie z założeniami polskiego MSZ, Instytuty w Mińsku, Kijowie, Moskwie i Sankt Petersburgu powinny kierować swoją działalność do obywateli państw przyjmujących. Stanowi to wyraz zapoczątkowanej w 1997 r. reformy, zgodnie z którą polskie placówki organizują wydarzenia kulturalne poza swoją siedzibą, w salach koncertowych czy kinowych. Zobligowane do wprowadzenia jednolitego modelu organizacyjnego, miały działać jako kilkusobowe biura menedżersko-impresaryjne, których zadania sprowadzały się w istocie do organizacji wydarzeń kulturalnych w tzw. przestrzeni publicznej państw przyjmujących. W wielu placówkach zrezygnowano m.in. z prowadzenia kursów języka polskiego, a także zlikwidowano funkcjonujące w ramach instytutów biblioteki (Londyn, Sztokholm). Co więcej, jak wynika z wypowiedzi przedstawicieli resortu spraw zagranicznych,

¹⁷ „Dziennik Ustaw” 1996, nr 76, poz. 365.

¹⁸ „Dziennik Ustaw” 2000, nr 3, poz. 29.

instytucje te nie powinny adresować swej działalności do Polonii. Przywołując wypowiedź z 1997 r. ówczesnego podsekretarza stanu w MSZ, dotyczącej wprowadzenia od tego roku jednolitego modelu Instytutu Polskiego można podkreślić kierunek przyjętych przez resort reform:

Sednem zmian jest dokończenie procesu odejścia od koncepcji PRL-owskich domów polskich, co zaczęliśmy już w 1998 r. Dawniej instytuty kultury miały budować na Zachodzie przyjazne kręgi wśród niechętnego komunistycznemu rządowi Polonii. Tymczasem w dyplomacji kulturalnej chodzi o dotarcie do miejscowych elit¹⁹.

Podobną wypowiedź prezentował w 2008 r. rzecznik resortu, który wskazywał, że specyficzne oczekiwania i potrzeby kulturalne społeczności polonijnych, nie znajdujące odpowiedzi w ofercie programowej naszej dyplomacji kulturalnej, starają się spełniać polskie ambasady, a zwłaszcza służba konsularna. Polskie konsulaty dysponują, niezależnie od takich instytucji jak Senat RP, jasnymi dyspozycjami i pewnymi środkami służącymi wspieraniu własnej aktywności kulturalnej i edukacyjnej naszej emigracji²⁰.

Według autora nowej koncepcji dyplomacji kulturalnej, w odniesieniu do środowisk polonijnych za wschodnią granicą najważniejszym podmiotem działań są placówki konsularne:

jeśli zatem chciałoby się uzyskać właściwy przegląd działalności polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych w odniesieniu do zaspokajania potrzeb kulturalnych i oświatowych społeczności polskich na Wschodzie – właściwym źródłem informacji byłby Departament Polonii i inne jednostki pionu konsularno-prawnego, bezpośrednio nadzorujące pracę wydziałów konsularnych i konsulatów generalnych. To bowiem właśnie konsulowie spełniają zasadniczą rolę w realizacji przez MSZ polityki państwa wobec Polonii, dysponując na te cele określonymi, dodajmy – dalece niewystarczającymi środkami²¹.

Nie jest przedmiotem tego artykułu roztrząsanie kwestii, na ile właściwy jest podział wszystkich środków państwowych przeznaczanych na sprawy związane z polską diasporą za granicą pomiędzy różne instytucje publiczne – MSZ, MEN, MKiDN. Faktem pozostaje, iż jeśli chodzi o działalność merytoryczną na rzecz Polonii, to udział finansowy MSZ sięgał w 2008 r. kwoty 9 448 000 PLN²².

¹⁹ J. Dekarczew, *Instytuty Polskie. Rewolucja*, „Gazeta Wyborcza” 6 VI 2008.

²⁰ P. Paszkowski, *Informacja o zmianach zasad funkcjonowania niektórych z Instytutów Polskich*, MSZ RP, Warszawa [20 III] 2008.

²¹ R. Wiśniewski, *Polska dyplomacja kulturalna na Wschodzie a potrzeby naszych mniejszości*, [http://www.omp.org.pl/stareomp/indexfbcf.html?module=subjects&func=viewpage&page-id=293\(28 X 2011\)](http://www.omp.org.pl/stareomp/indexfbcf.html?module=subjects&func=viewpage&page-id=293(28 X 2011)).

²² *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą*, Warszawa 2009, s. 346.

Dla porównania, na działalność promocyjną w roku poprzednim resort wydał 38 379 838 PLN²³.

Przywołanie powyższych wypowiedzi wydaje się dosyć istotne, ponieważ po kilkunastu latach od początków wprowadzania zmian jasne jest, że nie da się utworzyć jednolitego modelu polskich placówek dyplomacji kulturalnej działających na świecie. Nie uwzględnianie polskich odbiorców w Rosji czy Białorusi, wydaje się być błędnym założeniem. Instytuty Polskie mogą kierować swoje działania do szerokiego spectrum odbiorców, niekoniecznie ograniczając ich krąg ze względu na narodowość czy pochodzenie. W państwach, które nie posiadają rozbudowanej infrastruktury kulturalnej, a jednocześnie zamieszkuje je znacząca liczba osób polskiego pochodzenia – dotyczy to przede wszystkim takich państw jak Republika Białoruś czy Federacja Rosyjska – konieczne jest wykorzystywanie Instytutów zarówno do promocji naszego kraju wśród obywateli tego państwa, ale przede wszystkim do umożliwienia spotkań z polską kulturą, nauką, historią i językiem obywatelom polskiego pochodzenia. Oczywiście część z tych zadań należy do właściwości urzędów konsularnych. Należy jednak pamiętać, iż w sytuacji ograniczonych kadr konsularnych, jak również środków, w pierwszej kolejności urzędy te będą realizować funkcje konsularne o charakterze administracyjnym czy opieki konsularnej. Z tego powodu konieczne jest wykorzystanie funkcjonującej, przykładowo w Federacji Rosyjskiej, na Ukrainie czy Białorusi, siatki dyplomacji kulturalnej do kultywowania polskości wśród Polonii. Warto rozważyć możliwość powoływania w państwach przyjmujących attachatów kulturalnych z siedzibą poza stolicą. Mogłyby one stanowić oddziały już działających Instytutów, a przede wszystkim umożliwić szerszy kontakt z kulturą polską obywatelom tych państw, w tym także osobom polskiego pochodzenia. Z tego powodu warto przywołać konkluzję cytowanego już wyżej autora nowej koncepcji dyplomacji kulturalnej: między polityką oświatową i kulturalną RP nakierowaną na wspieranie mniejszości polskich na Wschodzie, a polityką kulturalną i promocją wiedzy o Polsce w środowisku większościowym, nie tylko nie ma żadnej sprzeczności, ale istnieje konstruktywna współzależność. Funkcjonowanie dyplomacji kulturalnej, przynajmniej pośrednio wspiera także własną kulturalną i oświatową aktywność tamtejszych Polaków, a w każdym razie wpływa na jej percepcję przez opiniotwórcze elity współczesnej Białorusi, Ukrainy, Litwy, Rosji i innych państw na Wschodzie²⁴. Warto jednak zaznaczyć, że przez wiele lat postulowany w tej wypowiedzi stan, nie był z różnych przyczyn realizowany.

Z drugiej strony, decydenci MSZ zdali sobie ostatecznie sprawę, że przyjęcie jednolitego modelu instytucji działających w formie Instytutu Polskiego nie jest możliwe. Także z uwagi na panujące w poszczególnych państwach przyjmują-

²³ *Odpowiedź sekretarza stanu...*

²⁴ R. Wiśniewski, *op.cit.*

cych szczególne uwarunkowania. Z tego choćby względu w przeciwieństwie do pozostałych placówek w Europie, w Rosji, na Ukrainie i Białorusi pozostawiono w Instytutach nauczanie języka polskiego²⁵. Jak wynika z przeprowadzonych wywiadów²⁶, część ze słuchaczy kursów języka polskiego stanowią osoby polskiego pochodzenia. Podobnie jest z funkcjonującymi w tych placówkach bibliotekami²⁷, wśród czytelników są także Polacy oraz osoby polskiego pochodzenia.

Prezentując zagadnienie adresata polskiej dyplomacji kulturalnej, warto odnieść się do sygnalizowanej na początku artykułu cechy współczesnej dyplomacji publicznej i kulturalnej, polegającej na kierowaniu działań do szeroko rozumianych „społeczeństw” państw przyjmujących. W przypadku Ukrainy i Rosji, wskazywane są tutaj środowiska kultury i sztuki, polityki, najwyższych władz państwowych, organizacji pozarządowych oraz osób związanych z historią Polski²⁸. W przypadku Białorusi, ten adresat nie jest już tak jednoznacznie wskazany, z rozmów z przedstawicielami resortu wynika, że w wielu przypadkach chodzi tu o tzw. środowiska niezaangażowane, co należy rozumieć jako środowiska *stricte* kulturalne, z wyłączeniem elit politycznych czy rządzących.

Pojawia się zatem pytanie o cele polskiej dyplomacji kulturalnej realizowanej na Ukrainie, Rosji oraz Białorusi. Wydaje się, że należy je rozważać w szerszym kontekście polskiej polityki zagranicznej oraz zadań Ministra Spraw Zagranicznych. Zgodnie z ustawą o działach administracji publicznej, w gestii szefa resortu spraw zagranicznych leżą sprawy związane z wizerunkiem Polski za granicą. Nie ma wątpliwości, że działania mieszczące się w ramach dyplomacji kulturalnej sprzyjają kreowaniu pozytywnego wizerunku państwa za granicą. Czy jednak wyłącznie korzystny wizerunek Polski wśród Białorusinów, Ukraińców i Rosjan pozostaje celem realizowanym w tych państwach? Czy w tych konkretnych trzech przykładach nie chodzi raczej o promocję pewnych idei, także tych o charakterze politycznym, o budowanie poparcia i zdobywanie sympatyków dla nich? Próbując znaleźć odpowiedź na tak postawione pytanie można nawiązać do stanowiska Josepha Nye, twórcy pojęcia *soft Power*. Jego zdaniem dyplomacja kulturalna jest idealnym przykładem miękkiej siły w stosunkach międzynarodowych, czyli umiejętności przekonywania przez kulturę, poprzez wartości i idee, w przeciwieństwie do narzędzi

²⁵ Interesujący wydaje się proces naboru na kursy językowe w tych państwach przyjmujących, przede wszystkim w placówce w Mińsku, gdzie akces na kursy ze zrozumiałych względów nie ma jawnego charakteru.

²⁶ Wywiady z pracownikami Instytutów Polskich, w ramach badań grantu własnego „Reforma polskiej służby zagranicznej w zakresie promocji Polski w latach 1998-2009”, staże badawcze: MSZ RP Departament Dyplomacji Publicznej i Kulturalnej, Londyn, Sztokholm, Rzym, Budapeszt.

²⁷ Podobnie do kursów językowych, w wyniku „reformy polskiej dyplomacji kulturalnej” w części placówek zlikwidowano prowadzone w nich dotychczas biblioteki (Paryż, Londyn, Sztokholm). Pozostawiono je w okrojonym formacie m.in. w Rzymie i w Budapeszcie.

²⁸ *Dyplomacja Publiczna 2010...*

hard Power: militarnych, ekonomicznych²⁹. Wydaje się, że polski rząd stosując tego rodzaju wytyczne może wykorzystywać instrumenty oraz narzędzia dyplomacji kulturalnej by osiągać konkretne cele, również te o charakterze politycznym. By przywołać w tym miejscu sprawowane obecnie przez Polskę przewodnictwo w Radzie UE. Jego integralną częścią, podobnie jak każdej z dotychczas sprawowanych prezydencji, jest program kulturalny. Z dotychczasowych doświadczeń innych państw wynika, iż program kulturalny bywa postrzegany jako „wizytówka państwa”³⁰. Jest często traktowany jako narzędzie jego promocji zarówno w Unii Europejskiej, jak i w świecie oraz narzędzie promocji idei integracji europejskiej wśród obywateli państwa sprawującego prezydencję³¹. Zgodnie z ustaleniami przyjętymi między MKiDN oraz MSZ³², Zagraniczny Program Kulturalny Polskiej Prezydencji realizowany jest w 10 wytypowanych wspólnie stolicach. Pięć z nich stanowią stolice państw członkowskich UE: Bruksela, Berlin, Paryż, Londyn, Madryt, a pozostała część to miasta spoza UE: Moskwa, Mińsk, Kijów, a także Tokio i Pekin. Według polskiej strony argumentem przemawiającym za wskazaniem tych właśnie stolic są interesy gospodarcze oraz polityczne do realizacji przez państwo polskie³³. Zwraca uwagę priorytetowe potraktowanie trzech, wskazanych w artykule państw: Ukrainy, Białorusi i Rosji.

Instrumenty i narzędzia polskiej dyplomacji kulturalnej

Zdefiniowanie dyplomacji kulturalnej oraz wskazanie jej podmiotów pozwala wymienić wykorzystywane w jej ramach instrumenty oraz narzędzia. Pełen ich katalog zawiera akt, dotyczący organizacji pracy w MSZ oraz na placówkach zagranicznych – Regulamin Organizacyjny Ministerstwa³⁴. W regulaminie przedstawiono katalog form działania placówek, z zastrzeżeniem ich dostosowania do uwarunkowań istniejących w państwie przyjmującym. Trzeba bowiem uwzględnić istniejące w poszczególnych państwach przyjmujących zróżnicowane warunki miejscowe, które determinują możliwości prowadzonej dyplomacji kulturalnej. Wśród nich wymienić można: funkcjonującą w państwach infrastrukturę kulturalną, stopień znajomości kultury polskiej wśród obywateli państw przyjmujących, możliwości

²⁹ J. S. Nye, *The Paradox of American Power*, Oxford 2002, s. 8-9.

³⁰ Ł. Wróblewski, *Przewodnictwo Polski w Radzie UE*, „Przegląd Zachodni” 2011, nr 3, s. 271.

³¹ *Strategiczne założenia programu kulturalnego Polskiej prezydencji w II połowie 2011 roku*, Warszawa [sierpień] 2009, s. 2.

³² *Stenogram ze Wspólnego posiedzenia Komisji UE oraz Komisji Kultury i środków przekazu, 31 marca 2011 roku, nr 4895 – Informacja o programie kulturalnym polskiej Prezydencji, jej promocji w kraju i za granicą oraz identyfikacji wizualnej*, „Biuletyn Kancelarii Sejmu. Biuro Komisji Sejmowych”.

³³ Ibidem.

³⁴ „Dziennik Urzędowy MSZ” 2011, nr 1, poz. 1.

finansowania, powszechny obraz państwa i jego obywateli, możliwości kontaktów z mediami, ośrodkami opiniotwórczymi. A wreszcie, co najważniejsze w odniesieniu do trzech prezentowanych państw: panujący system polityczno-społeczny oraz istniejące warunki dla kontaktów z organizacjami pozarządowymi, o ile takie w ogóle działają, oraz bezpośrednich kontaktów ze społeczeństwem, pomijając pośrednictwo kanałów rządowych³⁵. Nieuwzględnienie tego rodzaju elementów może prowadzić do niekorzystnych konsekwencji nie tylko z punktu widzenia prowadzonej dyplomacji kulturalnej, ale polityki zagranicznej w ogóle, kontaktów z polską diasporą oraz stosunków z państwem przyjmującym. Wskazane w regulaminie formy działań Instytutów Polskich obejmują:

- realizację projektów promujących Polskę poprzez kulturę, we współpracy z instytucjami oraz środowiskami artystycznymi i naukowymi państwa przyjmującego, a także z organizacjami samorządowymi i pozarządowymi. Dalej, przedstawianie polskiej oferty kulturalnej w najważniejszych ośrodkach państwa przyjmującego i działanie na rzecz obecności polskich twórców, badaczy i artystów w festiwalach, projektach, inicjatywach i innych imprezach międzynarodowych;
- wprowadzanie tematyki z zakresu wiedzy o Polsce, jej kultury, historii i dziedzictwa narodowego do systemu edukacyjnego i mediów państwa przyjmującego;
- wspieranie działań podmiotów zagranicznych i krajowych podejmowanych w sferze kultury na rzecz tworzenia i umacniania pozytywnego wizerunku Polski w państwie przyjmującym i na arenie międzynarodowej;
- organizowanie wizyt studyjnych w Polsce dla przedstawicieli środowisk opiniotwórczych państwa przyjmującego;
- współpracę z instytucjami zagranicznymi i krajowymi przy organizacji wydarzeń promocyjnych;
- publikację książek i materiałów poświęconych polskiej problematyce i promujących wiedzę o Polsce³⁶.

Wymieniony katalog nie zawiera wszystkich instrumentów polskiej dyplomacji kulturalnej. Nie wspomina m.in. o organizowanych przez Ministra Spraw Zagranicznych konkursach, prowadzeniu stron internetowych, obecności na portalach społecznościowych, zadań realizowanych przez inne resorty: np. stypendiów rządowych, rekrutacji na studia, nauczania języka polskiego, wymiany studenckiej, szkół letnich, konferencji itp. Analizując program działalności Instytutów Polskich w trzech wybranych państwach nie sposób nie odnieść wrażenia, że podlega on istotnemu zróżnicowaniu przede wszystkim ze względu na panujące w państwie przyjmującym warunki. Wszystkie organizują projekcje filmów, koncerty polskiej

³⁵ A. Umińska-Woroniecka, *Od promocji stosunków kulturalnych do dyplomacji kulturalnej w działaniach polskiej służby zagranicznej*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2010, nr 5-6 (57-58), s. 62-64.

³⁶ Ibidem.

muzyki: od klasycznej do współczesnej, spotkania z przedstawicielami polskiej literatury, filmu czy teatru, ale zakres tych zadań bywa jednak zróżnicowany. Celem funkcjonowania każdego z instytutów jest prezentacja dorobku szeroko pojętej polskiej kultury, w jak najszerszych kręgach obywateli państwa przyjmującego. Szczególnie istotny pozostaje tutaj dobór odpowiednich form tej prezentacji, dostosowany do specyfiki państwa przyjmującego. Stanowią one ważny czynnik determinujący powodzenie misji instytutu. Z tego powodu konieczny jest właściwy wybór metod i technik oddziaływania na publiczność państwa przyjmującego. Równie istotną kwestią pozostaje dobór osoby wykonującej obowiązki szefa placówki. Dyrektorzy Instytutów Polskich wchodzi z reguły w skład personelu przedstawicielstwa dyplomatycznego, bądź – jak w przypadku Instytutu w Sankt Petersburgu – członków urzędu konsularnego. Jednak w realizacji swoich zadań posiadają znaczny stopień autonomii. Z tego powodu to dyrektor placówki, jego pomysły, aktywność, kontakty, także determinacja, decydują w znacznym stopniu o sukcesie bądź porażce prowadzonej w placówce działalności.

Prezentując praktyczny wymiar działalności Instytutów Polskich w Mińsku, Kijowie, Moskwie i Sankt Petersburgu można wskazać kilka istotnych aspektów. Przez ostatnie sześć lat, na tle pozostałych placówek szczególnie wyróżniał się Instytut Polski w Kijowie, co w dużej mierze wynikało z zaangażowania poprzedniego i obecnego dyrektora placówki w promocję polskiej kultury³⁷. Choć warto dodać, że w początkach swojego funkcjonowania Instytut ten nie należał do najaktywniejszych, a często w opinii osób współpracujących wówczas z ośrodkiem jego program był znacząco ograniczony tak, co do potrzeb, jak i możliwości³⁸. Obecnie placówka realizuje znaczącą większość (ponad 80%) swoich projektów poza siedzibą, aktywnie współpracując z miejscowymi partnerami i środowiskami artystycznymi. Wypełniając tym samym postulat szerokiej współpracy z publicznością państwa przyjmującego, ma temu służyć przyznawana po raz trzeci Nagroda Literacka im. Josepha Conrada, która powstała z inicjatywy Instytutu Polskiego. Według przedstawicieli placówki

jest ona jednym z istotnych instrumentów misji Instytutu – budowania trwałego partnerstwa między twórcami polskimi i ukraińskimi. Przyznawana jest co 2 lata ukraińskiemu pisarzom do 40 roku życia za konsekwentne podążanie drogą artystyczną, innowacyjność formy, łamanie stereotypów i uniwersalność przesłania³⁹.

³⁷ Poprzednim dyrektorem IP w Kijowie był Jerzy Onuch, obecnym Jarosław Godun. Obydwaj posiadają doświadczenie w prowadzeniu działalności kulturalnej oraz promocji polskiej kultury za granicą.

³⁸ Wywiad z koordynatorem Roku Polskiego na Ukrainie Barbarą Wiechno, Budapeszt 29 VI 2011 r.

³⁹ *Instytuty Polskie. Kultura jako język dialogu, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Departament Dyplomacji Publicznej, Warszawa 2011, s. 22.*

Oprócz nagrody finansowej laureaci otrzymują półroczne stypendium Gaude Polonia w Polsce⁴⁰. O ciągłości działań Instytutu świadczą organizowane cyklicznie wydarzenia i imprezy, jak przeglądy polskiego kina czy wspieranie udziału polskich twórców na festiwalach literackich, np. Forum Wydawców i Międzynarodowy Festiwal Literatury we Lwowie (Dialogi Uniwersyteckie – cykl spotkań z wybitnymi humanistami zainicjowany przez Uniwersytet im. I. Franki we Lwowie); muzycznych m.in. na Międzynarodowym Festiwalu Muzyczne Premiery Sezonu w Kijowie, Międzynarodowym Festiwalu Muzyki Współczesnej „Dwa Dni i Dwie Noce” w Odessie, Festiwalu Flugery Lwowa, Międzynarodowym Konkursie Młodych Pianistów Pamięci Władimira Horowitza w Kijowie⁴¹. Warto zwrócić uwagę na realizowane przez placówkę długoterminowe projekty, takie jak „Demokracja przez kulturę” albo „W kierunku Unii Europejskiej. Konsolidacja Pomocy Publicznej dla europejskiego wyboru Ukrainy. Z doświadczeń polskiego społeczeństwa”. Oba przykłady dość jednoznacznie wskazują na realne/prawdziwe cele polskiej dyplomacji kulturalnej adresowane w tych konkretnych przykładach do organizacji pozarządowych, dziennikarzy oraz „wszystkich mieszkańców”⁴².

Jako cel swojej działalności Instytut wskazuje także „nawiązanie bliższej współpracy kulturalno-oświatowej Warszawy i Kijowa w kontekście Euro 2012, w tym realizacja wspólnych projektów artystów działających w przestrzeni miejskiej, seminariów i spotkań dotyczących polityki kulturalnej i otwierania przestrzeni publicznej”⁴³. Jednocześnie warto dodać, że placówka nie próbuje obecnie dzielić odbiorców swojego programu na Ukraińców, Polonię czy Polaków. Według pracowników ośrodka jego publiczność stanowią wszyscy zainteresowani, bez względu na deklarowane pochodzenie czy narodowość.

Znaczącą zmianę można zaobserwować w działalności dwóch ośrodków na terytorium Federacji Rosyjskiej. Obydwa Instytuty: w Moskwie i Sankt Petersburgu po wielu latach swojej działalności uruchomiły własne strony internetowe, prezentując swój program w najszerszy możliwy sposób. Zwraca uwagę zróżnicowanie projektów realizowanych w obu placówkach. Jak wskazuje kierujący moskiewską placówką Marek Radziwion: „Publiczność rosyjska jest zwykle dobrze zaznajomiona z tradycyjną, klasyczną kulturą polską. Zadaniem Instytutu jest więc przede wszystkim promowanie kultury najnowszej, często pozaoficjalnej, a tym samym budowanie wizerunku Polski jako kraju nowoczesnego i otwartego”⁴⁴. Z tego po-

⁴⁰ Jednemu z poprzednich laureatów konkursu – Tarasowi Prochańce, polski konsulat we Lwowie w 2008 r. odmówił wydania wize. Jako powód wskazano brak dowodu na zajmowanie się twórczością. Pisarz wybierał się do Polski na zaproszenie Instytutu Książki w Krakowie. Miał tam uczestniczyć w IV Krakowskich Dniach Literatury. PAP 2 X 2008.

⁴¹ *Program działalności IP w Kijowie*, <http://www.polinst.kiev.ua/now.html> (31 X 2011).

⁴² *Programy długoterminowe*, <http://www.polinst.kiev.ua/now.html> (31 X 2011).

⁴³ *Instytuty Polskie...*, s. 23.

⁴⁴ *Ibidem*. s. 32.

wodu w programie realizowanym w Instytucie położono szczególny nacisk m.in. na współczesną polską sztukę użytkową, współczesną literaturę czy fotografię⁴⁵. Jednak wydaje się, że prezentacja znanych, ale i cenionych przez Rosjan dokonań polskiej kinematografii lat 60. czy 70., także przynosiłaby pozytywne efekty⁴⁶. Należy zaznaczyć, że Instytut swoją działalność prowadzi także poza Moskwą, w niezwykle odległych regionach Federacji Rosyjskiej, jak Jekaterynburg, Omsk, Perm, Nowosybirsk, co wymaga działania innego, niż w większości placówek europejskich.

Nieco odmienny program realizuje placówka w Sankt Petersburgu, gdzie szczególną uwagę zwracają wydarzenia kulturalne prezentujące klasyczną muzykę czy literaturę⁴⁷. Dominują tutaj koncerty prezentujące muzykę Fryderyka Chopina czy Henryka Wieniawskiego. Widoczny jest także znaczący udział projektów prezentujących polską historię, także tę związaną z Katyniem czy aktem Ribbentrop – Mołotow⁴⁸. W tym przypadku istotne jest zaangażowanie placówki w tzw. dyplomację historyczną.

Spśród prezentowanych Instytutów „najmniej widoczny” pozostaje Instytut Polski z siedzibą w Mińsku. Według polskiego MSZ, Instytut ten wypełnia kilka zadań:

autora i organizatora projektów prezentujących polską kulturę i sztukę, historię i myśl społeczną, ośrodka nauczania języka polskiego na Białorusi, oraz punktu informacyjnego o Polsce. (...) Kluczowym słowem opisującym sens jego pracy jest „dialog”: z przedstawicielami różnych środowisk, również tymi nieprzychylnymi Polsce, o historii i przyszłości Europy, o polskich i białoruskich doświadczeniach zdobytych po upadku sowieckiego imperium. Od Instytutów Polskich działających w innych krajach, różni go kontekst polityczny: Aleksander Łukaszenka, a więc brak niezależnych mediów, cenzura państwa, ścisły monitoring działań Instytutu przez białoruskie instytucje polityczne, czy funkcjonowanie w realiach, w których właściwie nie istnieje kultura alternatywna⁴⁹.

Wydaje się jednak, że obliczu tych niesprzyjających okoliczności ograniczona liczba wydarzeń, np. związana z obchodami 200. rocznicy urodzin Fryderyka Chopina, nie jest do końca uzasadniona⁵⁰.

⁴⁵ *Program Instytutu Polskiego w Moskwie*, <http://kulturapolshi.ru/events.php?type=3> (31 X 2011).

⁴⁶ Wywiad z konsulem ds. Polonii, wcześniej dyrektorem Instytutu Polskiego Małgorzatą Szniak, Moskwa 25 III 2003 r. Rosjanie dużą estymą darzą polskich aktorów i artystów z lat 60. i 70. Wynika to w większości z przyczyn sentymentalnych, ale spotkania np. z Danielem Olbrychskim zawsze gwarantowały pełną widownię.

⁴⁷ *Program Instytutu Polskiego w Sankt Petersburgu*, <http://www.polinst.ru> (31 X 2011).

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Instytuty Polskie...*

⁵⁰ Dla porównania Instytut Polski w Budapeszcie zorganizował około stu wydarzeń i projektów, natomiast Instytut w Mińsku około dziesięciu. Symptomatyczne było także odesłanie na stronie internetowej do wydarzeń organizowanych w Polsce (sic! – AW). Warto także przywołać

Dość szeroko wykorzystywanym w ostatnim dwóch latach instrumentem dyplomacji kulturalnej, ale i publicznej na Białorusi są konkursy Ministra Spraw Zagranicznych, których przykładem mogą być ogłoszone w roku bieżącym: „Wspólne działania polsko-białoruskie 2011”, „Wsparcie dla społeczeństwa białoruskiego” albo realizowany trzy lata wcześniej konkurs „Wspieranie niezależnej informacji na terenie Republiki Białoruś ze szczególnym uwzględnieniem audycji radiowych”. Ich celem ma być umacnianie stosunków polsko-białoruskich oraz budowanie więzi społeczno-kulturowych między społeczeństwem polskim i białoruskim⁵¹. Obecnie realizowany konkurs w pierwszej kolejności adresowany został do środowisk pozapolitycznych: twórców, naukowców, młodzieży studiującej itp.⁵²

Warto zwrócić uwagę na to narzędzie dyplomacji publicznej, bowiem za jego pomocą przekazywane są środki finansowe dla realizacji konkretnych celów i zadań.

Dokonując oceny polskiej dyplomacji kulturalnej na Białorusi, Ukrainie oraz Rosji należy podkreślić, iż w ostatnim czasie uległa pewnej transformacji, która przejawiała się w podniesieniu stopnia aktywności, przede wszystkim placówek działających w formie Instytutów Polskich. Zauważalne jest także odejście we wskazanych państwach od jednolitego, dość konsekwentnie realizowanego w pozostałych państwach Europy oraz Stanach Zjednoczonych, modelu polskich instytucji dyplomacji kulturalnej. Pozostawienie w Instytutach w Mińsku czy Kijowie nauczania języka polskiego, jak również obszernych zbiorów bibliotecznych w pewnym stopniu może pomóc Polonii i Polakom tam mieszkającym w utrzymaniu stałego kontaktu z polską kulturą oraz historią. Przedstawione w artykule placówki nie uniknęły w swojej działalności okresów stagnacji i zastoju. Jednak uwzględniając zmiany, jakie zaszły w realizowanym przez nie programie w ostatnim roku, można odnieść wrażenie, że w coraz większym stopniu udaje się im realizować powierzoną misję.

---

wybrane miesiące w działalności placówki, gdzie organizowano jedno lub dwa wydarzenia np. styczeń 2008 r. Dodajmy, że w następnych latach nastąpiła pewna poprawa.

⁵¹ Kwota przyznana na realizację zadania w 2006 r. wynosiła 4 mln PLN, w 2011 r. w sumie na realizację obu konkursów przekazano ponad 8 mln PLN.

⁵² *Ogłoszenie o konkursie Ministra Spraw Zagranicznych. Wspólne działania polsko-białoruskie 2011.*

Summary

Anna Woroniecka

Belarus, Ukraine and Russia in the Polish cultural diplomacy. Selected issues

The main purpose of the article is indicate the key issue of polish cultural diplomacy in the Ukraine, Belarus and Russia. The mission of cultural diplomacy is to effectively influence the local artistic and opinion-forming scene. Building good, close contacts with the foreign audience and Polish Community in these countries should be a priority for Polish Institutes. The network of Polish cultural diplomacy spans over one hundred and twenty cultural attaché offices and twenty Polish institutes. Among them are the Polish Institute in Kiev, Minsk ad Moscow. Their programs cover polish film, theatre, music and literature.

Anna Woroniecka – dr nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce, mgr administracji, adiunkt w Zakładzie Polityki Zagranicznej RP w Instytucie Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego.